

Interneringerne

Af dr. phil. Hans Schultz Hansen, arkivar og forskningsleder ved Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa.

Det tredje riges sammenbrud i maj 1945 var også et totalt nederlag for det tyske mindretal i Nordslesvig. Enhver tanke om en grænserevision faldt endegyldigt bort. Tyskland var sat ud af spillet som en politisk og økonomisk støtte til mindretallet. Alvorligst for mindretallet var det juridiske og økonomiske opgør, som den danske stat iværksatte.

Straks efter befrielsen den 5. maj 1945 begyndte interneringerne af de mange medlemmer af mindretallet, som mistænkte for illoyalitet mod den danske stat under besættelsen. Fra Als og Sundeved befandt i sommeren 1945 ca. 600 internerede på Sønderborg Slot, mens der sad ca. 3.000 fra den øvrige del af Nordslesvig i den tidligere Frøslevlejre, der for at undgå forveksling med den tyske politifangelejr skiftede navn til Fårhuslejren – men fangereglementet forblev stort set det samme! Langt størstedelen af de internerede tilhørte mindretallet. De omfattende interneringer foregik i de første dage ved modstandsbevægelsens folk, der var utrænnet til denne opgave og tillige opfyldt af foragt for tyskere i almindelighed og nazister i særdeleshed. Interneringerne fik i mange tilfælde en unødigt ydmygende form. Den 13. maj trådte dansk politi igen trådte i funktion efter at være opløst af besættelsesmagten i september 1944.

Interneringerne dannede optakten til retsopgøret, som stadig er et meget omdiskuteret kapitel af det dansk-tyske forholds historie i grænselandet. Selvom mange internerede snart blev løsladt, uden at domfældelse kom på tale, ramte opgøret meget bredt i mindretallet. I alt blev 2958 medlemmer af mindretallet, svarende til hver fjerde voksen mand, straffet i henhold til de love, der lå til grund for retsopgøret. 1121 blev straffet for at have gjort tjeneste som "Zeitfreiwillige" (på hjemmeværnslignende vilkår), 901 for regulær tysk krigstjeneste, 128 som medlemmer af Selbstschutzkorpset (et sabotageværn). Tilsammen blev altså 2150 dømt for bevæbnet tjeneste i tysk uniform. Derimod blev kun 52 straffet for tjeneste i det tyske politi og blot 31 for angiveri. Resten blev domfældet for tjeneste som vagt- og brandmænd på tyske flyvepladser eller som marinevægtene o.l. Der var også et retsligt opgør med værnemagerne i mindretallet. Dertil kom et mindre antal, som blev straffet for tysk spionage, og så de 17 medlemmer af mindretallets ledelse, der blev anklaget og dømt i en samlet proces.

En samlet vurdering af retsopgøret må tage højde for baggrunden i de fem besættelsesår og de sideløbende opgør med tyske mindretal andre steder i Europa. Der er næppe tvivl om, at retsopgøret blev præget af fem års ophobet had til besættelsesmagten, som det tyske mindretal havde valgt at solidarisere sig med. Men de "lange knives nat" blev i det store hele undgået, og det kom ikke til voldelige massefordrivninger af tyskere som f.eks. fra Tjekkiet eller Polen. Modsat af hvad de mest tyskfjendtlige danske kredse krævede, blev der ikke tale om udvisninger af mindretalsmedlemmer, der var danske statsborgere, mens tyske statsborgere som regel blev udvist, hvis de havde forbrudt sig mod retsopgørets love. I stedet blev der tale om individuelle opgør på et retsligt grundlag, som dog var problematisk, da de tilgrundlæggende love blev vedtaget med tilbagevirkende kraft. Flere overtrædelser som hvervning til fremmed krigstjeneste og bistand til fjenden under en besættelse var dog allerede forbudt før krigen. Alligevel må vurderingen være i dag, at retsopgøret straffede for mange og straffede for hårdt, selvom tilknytning til det tyske folk blev anset som en formildelse omstændighed. Navnlig de frontfrivillige fik en hård behandling oven i den belastning, som krigsdeltagelsen på den tabende parts side i sig selv udgjorde, og straffene til mange Zeitfreiwillige kunne have været kortere end de 1½ - 2 års fængsel, som blev reglen.

For det dansk-tyske forhold blev retsopgøret en belastning flere årtier frem, men set i det store perspektiv muliggjorde opgøret også, at der med tiden fra dansk side kunne sættes en slutstreg under mindretalsmedlemmers illoyale adfærd under besættelsen. I mindretallet følte man sig uretfærdigt behandlet og anså ganske uberettiget retsopgøret som en kollektiv afstraffelse. En udbredt følelse af forurettethed indsnævrede hos mange af de straffede synsvinklen til egne fortrædeligheder uden blik for sammenhængen med den forudgående tyske besættelse af Danmark og uden at erkende, hvor forbryderisk et styre, man havde givet sin støtte. En indstilling, der på dansk side snart benævntes "Fårhusmentaliteten".

Følelsen af kollektiv afstraffelse blev næret af opgørets øvrige aspekter. Loven om konfiskation af tysk og japansk ejendom fra 1946 indebar en likvidation af Kreditanstalt Vogelgesang og Höfeverwaltungsgesellschaft, hvis aktiver, heriblandt ca. 100 gårde altovervejende i grænseområdet, blev

inddraget af den danske stat. Også private ejendomme ejet af tyske statsborgere blev konfiskeret. Det samme gjaldt de tyske privatskoler, hvor undervisningen var blevet standset umiddelbart efter befrielsen for at hindre fortsat opdragelse på grundlag af nazistiske skolebøger og undervisningsmetoder.

Ved siden af det officielle Danmarks opgør med mindretallet tog særligt tyskfjendtlige kredse på egen hånd deres hævn. Det gik i sommeren 1945 ud over tyske mindesmærker som Bismarck-tårnet på Knivsbjerg og sejrsmonumenterne ved Dybbøl og Arnkilsøre, som blev sprængt i luften. Samme skæbne ramte den tyske avis og flere forretninger ejet af tysksindede. Og mere end tre år efter befrielsen, i december 1948, blev en tysksindet mor dræbt af skud, som to yderligtgående danskere i Løgumkloster affyrede gennem et vindue for at skræmme deltagerne i en tysk amatørteaterforestilling.

Retsopgøret, konfiskationen af de mange gårde og lukningen af skolerne reducerede den tyske indflydelse i Nordslesvig mærkbart. Det var derfor et stærkt svækket mindretal, som skulle genrejse sig selv i årene efter den tyske kapitulation. Kun de virkelig overbevist tysksindede var tilbage, styrket indbyrdes af den fælles skæbne ikke mindst blandt de internerede, der af mindretallet benævnes Fårhuskammeratskabet til forskel for Fårhusmentaliteten.

I første omgang lå udspillet til en genrejsning af mindretallet hos de mænd, der ikke sad interneret og som ikke var kompromitteret af tjeneste for besættelsesmagten. Det gjaldt bl.a. "Haderslevkredsen" bestående af nationalkonservative, ikke-nazister blandt borgerskabet i Haderslev. Her havde en kreds allerede i 1943 fundet sammen for at udstikke retningslinjerne for en ny politik for mindretallet, den såkaldte Haderslev-erklæring, så snart det tyske nederlag var en kendsgerning. Det blev disse retningslinjer, som blev lagt til grund for den nye mindretalsorganisation Bund deutscher Nordschleswiger, der blev stiftet i november 1945. De indebar ubetinget loyalitet overfor den danske konge, stat og grænse, en bekendelse til den demokratiske statsopfattelse og en forkastelse af enhver politik, der ikke byggede på ret, retfærdighed og menneskelighed - altså en indirekte afstandtagen til nazismen. Synspunkterne blev vedtaget efter besættelsen i Loyalitetserklæringen af 1. december 1945. I stedet blev den på kristendommen beroende tyske kultur antaget som grundlag. Til gengæld krævede mindretallet kulturel frihed i skole og kirke og i det øvrige kulturelle liv, herunder presse- og foreningsfrihed. Den nye organisation skulle også tage sig af de interneredes vilkår.

Bund deutscher Nordschleswiger blev i 1946/47 og i de følgende år udbygget med lokalforeninger i mange sogne eller egne. I tilknytning til foreningen blev der etableret et tysk sekretariat og grundlagt en ny tysk avis, "Der Nordschleswiger", der første gang udkom i februar 1946 som ugeblad, fra 1951 som dagblad. Blandt de øvrige tyske foreninger, der genskabtes efter 1945, kan nævnes Deutscher Jugendverband für Nordschleswig (1948), der genoplivede Knivsbjergfesterne, og talrige foreninger for roning, gymnastik, sport, ringridning, skydning, teater, musik og sang, landbrug, håndværk etc. Dertil kom Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig (1947) der afløste forskellige provisoriske organisationer, der var

grundlagt med genopbygningen af det tyske skolevæsen som opgave. Ved lov af 12. juli 1946 blev de nye rammer sat. De tyske kommuneskoler og kommuneskoleafdelinger skulle ikke genoprettes, og i stedet skulle mindretallets skolevæsen for fremtiden udelukkende bestå af privatskoler oprettet i henhold til de almindelige danske regler herom. I købstæderne blev der etableret tysk privatundervisning fra slutningen af 1946, mens det trak noget længere ud på landet, hvor der først skulle opnås enighed med de danske myndigheder om tilbagekøb af de beslaglagte skolebygninger. I 1950 kom undervisningen i gang i 13 skoler, og siden kom flere skoler til. København-Bonn-erklæringerne fra 1955 muliggjorde genoprettelsen af en tysk eksamensskole, og i 1959 åbnedes Deutsches Gymnasium für Nordschleswig med en realafdeling. Også børnehaver blev grundlagt af mindretallet. I 2001 fandtes der et tysk gymnasium, 15 privatskoler samt 24 børnehaver.

Ved folketingsvalget i 1947 opstilledes uafhængige tyske kandidater, der dog ikke opnåede valg. Først ved valget i 1953, hvor mindretallet for første gang opstillede med listebetegnelsen Slesvigsk Parti, lykkedes det, og frem til 1964 var der en tysk repræsentant i Folketinget. Derefter udelukkede partiets beskedne stemmetal muligheden for repræsentation i henhold til valglovens bestemmelser. I årene 1973-79 lykkedes det imidlertid at få valgt et tysksindet folketingsmedlem via Centrumdemokraternes liste, men dette samarbejde blev afbrudt, da CD ikke kunne acceptere en ny tysk kandidat med en fortid som frivillig i Waffen-SS. En varig løsning på mindretallets politiske repræsentation blev i stedet for et folketingsmandat fra 1983 et tysk sekretariat i tilknytning til statsministeriet og finansieret af den danske stat.

Siden midten af 1950'erne har forholdet mellem det tyske mindretal og den danske flertalsbefolkning været præget af en stadig afspænding. Den blev navnlig fremmet, efter at den ældre generation af mindretalsledere, der for en stor dels vedkommende var kompromitteret i danske øjne på grund af deres forhold 1940-1945 og som længe kredsede forurettet om retsopgøret, i begyndelsen af 1970'erne afløstes af yngre kræfter. I 1995 var udsoningen nået så vidt, at formanden for Bund deutscher Nordschleswiger blev indbudt som taler ved festen i Dybbøl skanser i anledning af 75-året for Genforeningen i 1920 - og der holdt en tale, hvori han vedkendte sig mindretallets ansvar for skærpelsen af de nationale modsætninger i mellemkrigstiden og 1940-45. Fra slutningen af 1990'erne har mindretallet gjort det grænseoverskridende samarbejde og udbredelsen af den "slesvigske model" for mindretalsordninger til andre regioner til sine mærkesager.